

і трансатлантичному просторах, що обумовлює необхідність дотримання високих темпів співпраці та інтеграції. Україна, Європейський Союз і НАТО не можуть дозволити собі «втомитися» від цього процесу.

– Економічний спад і політичні розбіжності в Україні не повинні спричинити до того, щоб ЄС та НАТО «відвернулися» від нашого сусіда. Навпаки, необхідно допомогти дедалі глибокій інтеграції України в Європу.

– ЄС сподівається, що після виборів на початку 2010 р. в Україні утвердиться політична єдність і цілеспрямованість щодо послідовного проведення реформ.

Балтійська Асамблея, яка зібралась 27 листопада 2009 р. у Вільносі на своє 28 засідання також засвідчила, що країни Балтії готові розвивати тісну взаємодію з Україною, продовжуватимуть підтримувати Україну в питаннях європейської інтеграції, оскільки такий підхід, за словами Міністра закордонних справ ЛР В. Ушацкаса, «ґрунтується на прагматичних інтересах і цінностях та представляє собою національний інтерес» [7, с. 113].

Загалом, стабільна внутрішньополітична ситуація в Україні та консенсус в українському суспільстві щодо європейської інтеграції є, на думку країн Балтії, першочерговими і практично єдиними передумовами прийняття позитивного рішення щодо вступу України в Європейський Союз.

Джерела та література:

1. Глинкіна С. Расширение Европейского Союза и судьба европейской интеграции / С. Глинкіна // Мир перемен. – 2004. – № 1. – С.93–107; 2. Шишеліна Л. Европейский Союз и Восточная Европа / Л.Шишеліна. – М.: ИМЭПИ РАН, 2005. – 261 с.; 3. Daniliauskas J.,

Lopata R., Sirutavičius V., Šatūnienė Ž., Vilpišauskas R. Europos sąjunga ir Ukraina: Lietuvos Požiūris / J. Daniliauskas. – Vilnius, 2003. – 123 p.; 4. Landsbergis V. Crossroad of Europe / V. Landsbergis. – Vilnius, 2008. – 181 p.; 5. Linkevičius L.. The European Union Neighborhood Policy towards Ukraine // Lithuanian Foreign Policy Review. – 2008. – №1. – P. 62-85; 6. Quo Vadis, Ukraine?. – Львов, 2007 – 71 с.; 7. Programme of the Government of the Republic of Lithuania for 2008-2012. – Vilnius, 2009. – 135 p.; 8. Venkus A. Lithuanian's National Interests in the Formation of the EU Common Trade Policy // Lithuanian Foreign Policy Review / A.Venkus – 2009. – №1. – P. 136-164; 9. Vilnius Conference 2006: Common Vision for Common Neighborhood. Conference Proceedings 3-4 May. – Vilnius, 2006. – 223 p.

Sergiy Popyk

The Baltic States and Ukraine: Political and Legal Aspects of Cooperation in European Integration Issues

The article highlights the policy and practical position of Baltic States on EU-Ukraine relations, in particular Ukraine's European integration. Lithuania, Latvia and Estonia fully support the European integration of Ukraine, such main Ukraine's European integration goals as preparing Ukraine – EU Association Agreement, achieving significant progress in negotiations on deep and comprehensive Free Trade Area, EU-Ukraine negotiation on visa liberalization and mutual visa-free regime. Ukraine has the necessary Baltic States's political, consultative and methodological assistance in these fields. The publication noted the leading role of Lithuania in implementation of the goals of European integration policy of Ukraine.

Key words: integration, the Baltic States, Ukraine, Eastern partnership, the European Union, geopolitics, visa requirements, free trade, European market.

© Андрій Стецюк
(м. Чернівці)

«СЛОВ'ЯНСЬКЕ ПИТАННЯ» в 1866-1868 рр.

У ДЗЕРКАЛІ РОСІЙСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ: ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ

В даній праці розкривається висвітлення російськими виданнями політичних аспектів «слов'янського питання» в період загострення міжнародних відносин на Балканах (1866-1868 рр.). Зокрема розкриваються основні положення та характер «слов'янських» публікацій в російській періодиці щодо таких сюжетів національно-визвольного руху на Балканах, як повстання на о. Крит, походи повстанців-четників у Болгарії та утворення Балканського союзу. Проаналізовано особливості бачення, політичні оцінки та перспективи визвольної боротьби південнослов'янських народів на сторінках тогочасних періодичних видань різної політичної спрямованості.

Ключові слова: слов'янське питання, російська періодика, національно-визвольна боротьба, східне питання, Балканський союз, слов'янофільство, панславізм.

Одним з періодів підвищеного інтересу російської громадськості до національно-визвольної боротьби

південнослов'янських народів, стали роки чергового загострення «східного питання» (1866-1868 рр.). Воно включало в себе повстання на о. Крит, утворення Балканського союзу та повстанські четницькі походи в Болгарії, Слов'янський з'їзд 1867 р.

Означені сюжети стали предметом жвавого обговорення російських періодичних видань, що, без сумнівів, сприяло наступному розвитку міжслов'янських відносин і зумовлює актуальність вивчення даної проблеми. Вона поглиблюється також особливим статусом тогочасних російських видань: за повної відсутності в Російській імперії легальних політичних об'єднань, періодика, як єдиний засіб масової інформації, хоча й обмежена цензурою, набувала особливого значення – виразника і формувальника громадської думки.

З іншого боку, актуальність дослідження висвітлення та оцінок російською періодикою «слов'янського питання» в 1866-1868 рр. зумовлюється

і недостатньою вивченістю даного питання. Найбільш повно ставлення російських видань до подій 1866-1868 рр. на Балканах досліджені С.О.Нікітіним [16; 17], окремі аспекти проблеми – Л.І.Нарочницькою [14] і А.В.Стецюком [35; 36]. Тому метою даної статті є розкриття ставлення російських газет і журналів до політичних аспектів «слов'янського питання» в 1866-1868 рр. Завданнями даної статті є розкриття основних положень та характеру «слов'янських» публікацій в періодиці; аналіз бачення, політичних оцінок та перспектив визвольної боротьби південнослов'янських народів на сторінках періодичних видань різної політичної спрямованості. Зауважимо, що з огляду на достатню вивченістю ставлення російської періодици до етнографічної виставки – Слов'янського з'їзду 1867 р. [17; 36], означений сюжет не включений до предмету даної статті.

Загострення міжнародних відносин на Балканах розпочалося навесні 1866 р. із спалахом антиосманського повстання на о. Крит (1866-1869 рр.), яке відбувалося під гаслами національного об'єднання з Грецією і супроводжувалося допомогою з Греції та інших країн. Влітку увагу Європи привернула війна Австрії з Пруссією та Італією, яка увінчалася перемогою останніх і стала важливим етапом на шляху до їх національного об'єднання.

Тим часом уряди балканських країн проводили переговори про створення союзу для спільної боротьби і звільнення від Туреччини – він оформився на початку 1868 р. шляхом підписання сербсько-чорногорського (23 вересня (5 жовтня) 1866 р.), сербсько-грецького (14 (26) серпня 1867 р.) та сербсько-румунського (20 січня (1 лютого) 1868 р.) договорів. Крім того, сербський уряд вів переговори про співробітництво і взаємодію з болгарами, хорватами, австрійськими сербами, граничарами й албанцями. У травні-червні 1867 р. в Москві відбувся Слов'янський з'їзд, на якому постало питання про панславізм та перспективи подальшого розвитку слов'янства. Назривала криза, що в перспективі мала призвести до переформатування політичної карти Балкан і співвідношення сил на континенті. Була навіть намічена дата спільного виступу проти Порти – 1 жовтня 1868 р. Однак його не сталося, оскільки у листопаді 1867 р. було відправлено у відставку сербського міністра закордонних справ та головного натхненника Балканського союзу – Іллю Гаршаніна, а у травні 1868 р. князя Сербії Михайла Обреновича вбили змовники.

Природно, що очікувана боротьба балканських народів за своє звільнення привернула увагу російської періодици. Головний офіціоз Міністерства закордонних справ Російської імперії – «Санкт-Петербургские ведомости» – регулярно повідомляли новини з Балкан, зокрема про перебіг Критського повстання [30, 22.01], сутички в Боснії [30, 3.01], концентрацію турецьких військ на кордонах Сербії [37], повстання в Епірі та Фесалії [18] тощо. Газета зазначала, що в умовах піднесення визвольного руху болгар і сербів,

чорногорців і боснійців, виникає ілюзія про можливість утворення слов'янського союзу «на просторах від Петербурга до Цетинья», а в Сербії він «вважається заледве не існуючим фактом» [38]. Белградський кореспондент газети регулярно повідомляв про розбудову збройних сил Сербією і Чорногорією, зокрема зазначаючи, що вони могли б виставити проти турків, з Боснією та Герцеговиною, 200 000 чоловік [39]. Сама ж редакція, отримуючи відомості з Балкан, постійно нагадувала про імовірність спільного антитурецького повстання християн [19].

Загалом, у 1866-1868 рр. ліберальна періодика приділяла більше уваги грецькій, і значно менше слов'янській стороні питання. «Русские ведомости» вважали, що «всі політичні події, яких так багато в наш час, бліднуть перед грізним повстанням на Криті» [29, 12.01] і зосередили на ньому всю свою увагу. В окремих випадках газета констатувала загострення сербсько-турецьких відносин [29, 9.11].

«Вестник Европы» у статті з криптонімом «W.» (на думку С.О.Нікітіна це криптонім Е.К.Ватсона [16, с. 242]), називав греко-слов'янське питання хронічною небезпекою для Європи, її політичного спокою [41, с. 133]. Тому, услід за проголошенням міністром закордонних справ Російської імперії О.М.Горчаковим принципу автономії християнських народів Туреччини [41, с. 141], після публікації детального огляду Східного питання [42], журнал писав: «Пора вже дати цим молодим організаціям можливість зміцнити і стати на шлях самостійного розвитку, який має підготувати їх до майбутнього життя» [3, с. 420].

Інакше розглядали боротьбу балканських народів слов'янофільські, або пов'язані з ними видання. Так «Москва» І.С.Аксакова вже в перших статтях висловила свою мрію – «бажання бачити їх вільними від іноземного гніту» і закликала суспільство діяти незалежно від уряду: «суспільство, у висловленні свого співчуття <...> не зобов'язане обмежувати себе тими думками, які в даний час, не дозволяють урядові висловити це співчуття» [11]. Пропозицію російського уряду про передачу о. Крит Греції і курс О.М.Горчакова на підтримку Балканського союзу І.С.Аксаков розглядав як «національний» напрямок російської політики, однак з ряду питань випереджав уряд, вимагаючи, зокрема, відміни Паризького миру [6; 10; 12].

Оскільки І.С.Аксаков розумів «східне питання» переважно як «слов'янське», то значимість критського повстання відходила в нього на другий план: «Якою б великою не була наша симпатія до греків, – підкреслював він, – ми не можемо і не повинні приносити їм в жертву ні наших братів слов'ян – болгар і сербів, ні інтересів Росії» [9].

Співчуваючи підготовці Балканського союзу, І.С.Аксаков враховував міжнародно-політичну ситуацію і усвідомлював, що «слов'янського питання» відносно лише Туреччини не існує – воно спільне і для Австрії, і переплітає питання про існування цих

країн в один вузол, перетворює турецькі володіння в об'єкт австрійської політики [8; 12]. Тому «Москва» вважала вирішення «східного питання» силами самих балканських народів неможливим. «Слов'яни, греки, румуни й албанці можуть і повинні розраховувати на власні сили, але їм не слід обманювати ні себе, ні своїх друзів приємною, але нереальною мрією про те, що Європа залишиться пасивним глядачем загибелі Туреччини» [34]. На думку І.С.Аксакова, Росії слід «оволодіти ініціативою вирішення Східного питання <...> одним словом, стати на чолі, а не в хвості того руху, який охопив Схід» [9].

Визнаючи домінуючу роль Сербії в Балканському союзі та повідомляючи про військові приготування Сербії в 1867 р. [26, 8, 31.01., 2, 11.02], І.С.Аксаков виступав проти сербських спроб підпорядкувати собі болгар [13]. Коли ж у липні 1867 р. в Росії з'явилися відомості про дії чет П.Хітова і Ф.Тотю у Болгарії, що розцінювалося як початок повстання, він вітав їх як ознаку відродження болгарського народу, оскільки «життя, при існуючому стані речей на Сході, добивається лише збройною боротьбою, відкритим повстанням...» [7]. Та вже через рік, у червні 1868 р., коли чети Х.Дмитра і С.Караджі, перейшовши Дунай, розпочали боротьбу з турками, «Москва» жалкувала з приводу передчасного початку повстання і передбачала, що воно не приведе ні до чого, окрім даремної трати сил [34]. Незважаючи на оптимізм І.С.Аксаков розумів, що ізольований болгарський повстанський рух не увінчається звільненням слов'ян, тим більше, що бажання активно допомогти балканським народам у російського уряду не було. Це виключало надію на якісь зрушення взагалі. Після вбивства князя Михайла сподівання на швидке визволення слов'ян залишилися безплідними мріями [35, с. 459].

При розгляді подій на Балканах інтереси слов'янських народів і Російської імперії найбільше намагалася врахувати газета М.Н.Каткова «Московские ведомости». Зважаючи на те, що поразка Австрії у війні 1866 р. з Пруссією переорієнтувала вістря її зовнішньої політики на південь – Боснію і Герцеговину, видання заявляло, що «Криза на Сході наближується» [27, 15.02] і наголошувало: «Росія не може дозволити будь якого розширення австрійської території за рахунок слов'янських земель: ні одного вершка, за будь яких умов, ні за яку винагороду» [14, с. 130]. Свідченням цього є відмова Росії підтримати пропозиції Австрії 1866 і 1867 рр. щодо анексії Боснії та Герцеговини обмін на підтримку у скасуванні обмежувальних умов Паризького договору [14, с. 119]. Водночас редакція вказувала на те, що розраховувати на сприятливе співчуття держав при вирішенні «східного питання» не можна. Єдиний засіб, який може принести плоди, – єдність балканських народів і вона повинна полягати в однорідному влаштуванні збройних сил і в їх військовому союзі [27, 12.05]. При цьому, як і І.С.Аксаков, М.Н.Катков висловлювався проти сербського шовінізму щодо болгар та застерігав

греків від надмірних зусиль у замаху на права слов'ян [27, 12.05].

Фіксуючи повстання в ряді областей Туреччини, в середині 1867 р. «Московские ведомости» оцінювали міжнародну ситуацію як зручний момент для боротьби з турками „один на один”. Народи Балканського півострова повинні вирішити питання збройним шляхом власними силами, оскільки сподіватись вони можуть лише на себе. «Росія, як держава, не може взяти безпосередню участь в цій справі, оскільки її втручання викликало б європейську війну, і, відповідно, не допомагало б, а зашкодило справі» [27, 6.07]. Тому ні інтереси турецьких християн, ні інтереси Росії не дозволяли їй квапити події. «Уся таємниця успіху для російської політики, – зауважував М.Н.Катков, – полягає тепер, більш ніж коли-небудь, в мудрому самовладанні» [27, 6.07]. Підкреслюючи ініціативну роль слов'ян у визріванні кризи, «Московские ведомости» уявляли собі її бажане завершення як забезпечення самостійності перш за все слов'янських, а потім й інших народів півострова [27, 23.09].

М.Н.Катков твердо вірив у виваженість політики російського уряду. Цілком імовірно, що у нього були тісні зв'язки з О.М.Горчаковим, який відрізнявся поміркованістю і обачністю. Так, з приводу 50-річного ювілею служби останнього, «Московские ведомости» писали, що він започаткував національну російську політику і виокремлювали її з-посеред інших як найбільш правильну: «Приклад князя Горчакова найкраще засвідчує те, що національна політика не має нічого спільного з так званим «квасним» патріотизмом, який поєднується з ущемленням інтересів і гідності народу... її сила полягає в живій справі, яка переповнена почуттям народної честі та користі!» [27, 18.06].

Ця «національна російська політика» зустрічала повну підтримку і ліберальних видань. Газета «Голос» А.О.Краєвського також схвалювала політику О.М.Горчакова-Олександра II за її мирне спрямування [32, 11.05].

Сам «Голос», спостерігаючи за подіями 1866-1868 рр., не мав чіткої оцінки перспектив руху на Балканах. Часом газета покладала великі надії на успіх збройної боротьби і, у зв'язку з цим, відводила велику роль Сербії [33]. Часом – не бачила серед слов'ян дійсної злагоди, яка могла б перебороти усі перешкоди і вважала цілком можливим подальше затягування «східного питання», перетворення його в ряд заколотів [25]. При цьому газета жила у південних слов'ян надії на російську підтримку лише за умови їх дійсної боротьби: «Якщо коли-небудь російська армія візьме на себе роль визволителя турецьких християн... то лише в тому випадку, коли за нею буде стояти місцеве населення, яке прагнучим звільнення» [24].

На близькій до «Голоса» позиції стояли «Отечественные записки». Вони визнавали права Балканських народів на повстання і незалежність. Проте «Политическая хроника» журналу досить

песимістично розцінювала позицію Сербії та Чорногорії, які були готові перейти на бік противників Росії. У ній констатувалися зменшення російського впливу в регіоні та сподівання європейських держав на вирішення «східного питання» «без участі Росії», яка, залишившись на рівні 1853 р., не була готовою до війни: «якщо нам судилося невдовзі взятися за зброю, то ми зробимо це не з власного бажання, а лише тому, що настане час, коли наступна затримка втручання у східні справи буде для нас політичним самогубством» [20, Кн. 1, с. 17-18]. «Отечественные записки» вважали, що внаслідок невдоволення ситуацією і національних прагнень народів, «зусилля дипломатії, імовірно, не призведуть ні до чого, і східне питання вирішиться єдиним раціональним шляхом, тобто вигнанням турків з Балканського півострова» [20, Кн. 2, с. 83].

В наступних оглядах журналу визнавалися важливість повстань християн і бажаність їх більш широкого розвитку, а також рекомендувалося російській дипломатії бути більш активною, з метою перешкодити усуненню Росії від вирішення Східного питання й ізоляції її від Сходу [21, Кн. 1, с. 173-174, Кн. 2, с. 227-230; 22, с. 116-118]. Загалом схилиючись до невтручання, згодом журнал стає на більш рішучі позиції, заявляючи, що наш ультиматум – вигнання турків з Балканського півострова, його передача законним власникам – південним слов'янам і грекам [23, с. 85].

На позиціях, близьких до «Отечественных записок» стояв «Одесский вестник». Не проголошуючи гасла про єдину слов'янську державу, газета напружено очікувала на катаклізм у Туреччині і бажала лише союзу Росії з Грецією і слов'янською федерацією Балканського півострова [28, 17.08., 28.10., 23.12].

Найбільший авантюризм при розгляді подій 1866-1868 рр. на Балканах проявила газета «Современные известия», які вважали, що об'єднані слов'янські народи можуть звільнитися з-під османського гніту самостійно. Вони не повинні зважати на позицію інших держав та можливі міжнародні ускладнення, оскільки основою тогочасного міжнародного права є «здійснений факт» [31, 17.08].

Серед російської підцензурної періодики 60 рр. XIX ст. знайшлося лише одне видання, яке не критикувало політику Стамбула. Це був революційно-демократичний журнал «Дело». У двох великих статтях М.В.Шелгунова (під псевдонімом «Н.Радюкин») журнал розходився з усією російською періодикою в оцінці становища Османської імперії: розглядаючи її подальший прогрес цілком імовірно, «Дело» вважало можливим ігнорувати наявність гострої кризи на Балканах [16, с. 247-248]. У цьому позиція «Дела» наближалася до нігілістичних, але інакше аргументованих поглядів женецького журналу «Современность», який видавали Л.І.Мечніков і М.Я.Ніколадзе. Їх погляди перегукувалися з поглядами М.О.Бакуніна. «Современность» з одного боку нападала на російський уряд за бажання поглинути південних

слов'ян, а з іншого – відкидала серйозний характер подій на Балканах, оскільки є лише одне питання яке вимагає вирішення – соціальне: «...вся справа обмежиться тим, що після так званого «звільнення» мусульманський елемент забезпечених класів значно зменшиться, щоб поступитися християнському елементу. Однак становище народу нітрохи не зміниться від того, що його будуть експлуатувати не турки, а єдиноплеменники чи єдиновірці» [16, с. 249].

Такий підхід до слов'янської проблематики свідчив про погане знайомство авторів журналу «Современность» з реальним становищем на Балканах і недооцінку ними важливості національного питання. Однак саме в ці роки М.О.Бакунін почав заперечувати значущість національних та державно-політичних аспектів [2, с. 27]. Відштовхуючись від визнання національності «історичним, місцевим фактом», він закликав не наполягати на створенні слов'янських держав: «Слов'яни повинні шукати своє звільнення поза державою... у всенародному бунті проти будь-якої держави, у Соціалній Революції» [1, с. 28-29]. Ці ідеї і перегукуються з поглядами «Современности».

Всупереч М.О.Бакуніну, П.Л.Лавров, із застереженнями, визнавав прогресивність принципу національності [5, с. 87]. Однак зрозуміло, що закордонні революційні видання не могли приділяти балканським подіям значної уваги, акцентуючи її на російських реаліях. Проте і обминути цілком національно-визвольну боротьбу на Балканах вони не могли. Тому то, наполягаючи, що «Майбутнє слов'янського світу має перспективу лише в федеративному союзі», О.І.Герцен в газеті «Колокол» писав: «Ми цілком, безумовно, за греків, які бажають злитися з греками; за слов'ян, які намагаються звільнитися від чужого ярма» [36, с. 105]. М.П.Огарьов, критикуючи панславизм і розглядаючи звільнення слов'ян невідривно від селянської революції, у 1867 р. визнавав: «...рано чи пізно Росія і лише Росія (бо більш нікого немає), прийде на допомогу звільненню слов'ян. Це намагання – історичний потяг, від якого, як і від земного тяжіння, неможливо втекти. Ось чого я й запитую: чи маємо ми право втручатися в ці справи <...>? Чи ми повинні пустити усе на самотік, з тим, щоб висловитися пізніше? Я голосую за останнє» [17, с. 249]. Тобто, розуміючи що звільнення слов'ян Балканського півострова за допомогою Росії не принесе їм «дійсного» (соціального) звільнення, О.І.Герцен і М.П.Огарьов реалістично вважали, що і таке звільнення – прогресивна справа, зумовлена вимогами гуманності та історичною необхідністю.

Загострення слов'янського питання на міжнародній арені поставило перед царизмом альтернативу: дипломатичне врегулювання чи військовий конфлікт. Оскільки вибір припав на дипломатію, то природним стало рішення Олександра II негласно зупинити «роздмухування» проблеми, чим активно займалися видання І.С.Аксакова і М.Н.Каткова, закликати московських редакторів «до порядку». В січні 1868 р. московський генерал-губернатор В.А.Долгоруков викликав кожного

з редакторів окремо, щоб повідомити їм розпорядження імператора і отримав запевнення, що в статтях з даної тематики «стриманість і помірність, які вимагаються», «будуть дотримані ними точно» [40, с. 175].

Загалом, висвітлення періодикою визвольної боротьби народів Балкан у 1866-1868 рр. привернуло увагу російського суспільства до «східного» і «слов'янського» питань. Так, І.К.Айвазовський, під впливом газетних повідомлень написав кілька картин, які зображували епізоди боротьби крітян з турками, виставив їх в Одесі, а платню за вхід передавав крітянам [4, с. 283]. У виданнях публікувалися чисельні заклики відомих філантропів про збір пожертв на користь повсталих [30, 26.01., 14.02]. До лютого 1867 р. газети «Москва» та «Московские ведомости» зібрали близько 30 000 крб. [30, 6.02], а під час одного маскараду в «Большому» театрі було зібрано 58 000 крб. [15].

Однак широкого руху допомоги повсталим не виникло, оскільки за винятком Крітського повстання та кількох четницьких походів активних проявів національно-визвольної боротьби на Балканах не було, а тим більше масштабних і тривалих. В таких умовах російському суспільству, частково підготовленому Слов'янським з'їздом 1867 р., зокрема обговоренням питання про сутність панславізму та його перспективи, бракувало приводу для реальної допомоги південним слов'янам. Такий привід громадськості Російської імперії дали події Східної кризи 1875-1878 рр.

Джерела та література:

1. Бакунин М.А. Государственность и анархия. Борьба двух партий в Интернациональном Обществе Рабочих / М. А. Бакунин // Антология мировой политической мысли в пяти томах. – М.: Мысль, 1997. – Т. IV: Политическая мысль России. Вторая половина XIX-XX в. – С. 27–32; 2. Бакунин М.А. Федерализм, социализм и антитеологизм. Мотивированное предложение центральному комитету «Лиги мира и Свободы» / М. А. Бакунин // Антология мировой политической мысли в пяти томах. – М.: Мысль, 1997. – Т. IV: Политическая мысль России. Вторая половина XIX-XX в. – С. 19–27; 3. Ежемесячная хроника политики, истории, литературы // Вестник Европы. – 1868. – Т. 4. – Кн. 7. – С. 399–421; 4. Иван Константинович Айвазовский и его ХЛП-летняя художественная деятельность // Русская старина. – 1878. – Т. XXIII. – С. 281–342; 5. Лавров П.Л. Исторические письма (1868-1869) / П. Л. Лавров // Антология мировой политической мысли в пяти томах. – М.: Мысль, 1997. – Т. IV. – С. 80–94; 6. Москва, 11 февраля // Москва. – 1867. – 11.02; 7. Москва, 14 июля // Москва. – 1867. – 14.07; 8. Москва, 14 января // Москва. – 1867. – 14.01; 9. Москва, 19 января // Москва. – 1867. – 19.01; 10. Москва, 21 февраля // Москва. – 1867. – 21.02; 11. Москва, 4 января // Москва. – 1867. – 4.01; 12. Москва, 5 марта // Москва. – 1867. – 5.03; 13. Москва, 5 февраля // Москва. – 1867. – 5.02; 14. Нарочницкая Л.И. Россия и отмена нейтрализации Черного моря. 1856-1871: К истории Восточного вопроса / Людмила

Ивановна Нарочницкая. – М.: Наука, 1989. – 222 с.; 15. Незнакомец. Недельные очерки и картинки // Санкт-Петербургские ведомости. – 1867. – 8.01; 16. Никитин С.А. Очерки по истории южных славян и русско-балканских связей в 50–70-е годы XIX в. / Сергей Александрович Никитин. – М.: Наука, 1970. – 328 с.; 17. Никитин С.А. Славянские комитеты в России в 1858 – 1876 годах / Сергей Александрович Никитин. – М.: Изд. Московского ун-та, 1960. – 361 с.; 18. Петербург, 17-го (29-го) января // Санкт-Петербургские ведомости. – 1867. – 18.01; 19. Петербург, 6-го (18-го) мая // Санкт-Петербургские ведомости. – 1867. – 7.05; 20. Политическая хроника // Отечественные записки. – 1867. – Т. CLXX. – Январь. – Кн. 1. – С. 1–20; Кн. 2. – С. 59–87; 21. Политическая хроника // Отечественные записки. – 1867. – Т. CLXXI. – Апрель. – Кн. 1. – С. 157–180; Кн. 2. – С. 212–234; 22. Политическая хроника // Отечественные записки. – 1867. – Т. CLXXII. – Май. – Кн. 2. – С. 101–122; 23. Политическая хроника // Отечественные записки. – 1867. – Т. CLXXIII. – Июль. – Кн. 2. – С. 66–89; 24. Положение дел в Турции // Голос. – 1867. – 1.06; 25. Поляки в Турции // Голос. – 1867. – 2.04; 26. Редакційне повідомлення // Москва. – 1867 р.; 27. Редакційне повідомлення // Московские ведомости. – 1867 р.; 28. Редакційне повідомлення // Одесский вестник. – 1867 р.; 29. Редакційне повідомлення // Русские ведомости. – 1867 р.; 30. Редакційне повідомлення // Санкт-Петербургские ведомости. – 1867 р.; 31. Редакційне повідомлення // Современные известия. – 1868 р.; 32. Санктпетербург // Голос. – 1867. – 11.05; 33. Сербия накануне войны // Голос. – 1867. – 4.03; 34. Славянский и иностранный отдел // Москва. – 1868. – 15.08; 35. Стецюк А. Національно-визвольна боротьба слов'янських народів Османської імперії і Росія у політичних поглядах І.С.Аксакова (50-60 рр. XIX ст.) / А. В. Стецюк // Историко-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2005. – Т. 10-11. – С.450–461; 36. Стецюк А. Політичні аспекти слов'янського з'їзду 1867 р. у російській пресі / А. В. Стецюк // Р.Ф. Кайндль і українська історична наука. Матеріали Міжнародного наукового семінару «Кайндлівські читання», 22-23 травня 2004 р. – Вишніця: Черемош, 2004. – Частина 2. – С. 99–106; 37. Телеграммы СПб. ведомостей // Санкт-Петербургские ведомости. – 1867. – 9.01; 38. Ц.Ц. Белград, 3-го января (корреспонденция СПб. ведомостей) // Санкт-Петербургские ведомости. – 1867. – 16.01; 39. Ц.Ц. Белград, 27 февраля (корреспонденция СПб. ведомостей) // Санкт-Петербургские ведомости. – 1867. – 11.03; 40. Чернуха В.Г. Правительственная политика в отношении печати. 60–70-е годы XIX века / АН СССР, Ин-т истории СССР / Валентина Григорьевна Чернуха. – Л.: Наука, 1989. – 207 с.; 41. W. Восстание на острове Кандия // Вестник Европы. – 1867. – Т. 1. – Март. – С. 117–141; 42. W. Первое пятидесятилетие Восточного вопроса // Вестник Европы. – 1867. – Т. 2. – Июнь. – С. 32–55; Т. 3. – Сентябрь. – С. 31–71.

Andriy Stetsyuk
«Slavonic Issue» in 1866-1868
in the Russian Periodicals: Political Aspects

The article discusses the complex research of political aspects of national and liberation movement of Slavonic people during the aggravation of international relations in the Balkans. The author investigates the reasons, scales, aftermath and importance of Russian periodical press during 1866-1868 on Slavonic problem. The article reveals quintessence and nature of «Slavonic» publications in the Rus-

УДК: 329 (438)

sian press concerning the crucial moments in the history of the national and liberation movement in the Balkans: rebellion on the Island Crete, insurgents-chetniks raids and the Balkan Union establishing. Specific vision, political assessments and liberation movement perspectives of the Slavonic nations, highlighted on the then periodicals of different political orientation, are studied.

Key words: «Slavonic Issue», Russian press, national and liberation struggle, the Balkan Union, Eastern problem, Slavophil, pan-Slavism.

© Владислав Струтинський
 (м. Чернівці)

ОСОБЛИВОСТІ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ ПОЛЬСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ 1980-1981 рр.

У статті розглядаються характерні особливості суспільно-політичних конфліктів, які мали місце у Польській Народній Республіці у 1956, 1968, 1970, 1976 роках, та їх вплив на формування нової тактики боротьби опозиційних сил проти політики правлячої Польської Об'єднаної Робітничої Партії. Автор аналізує внутрішню динаміку робітничих страйків та студентських протестів, специфіку висунутих до влади вимог і передумови формування рушійних сил суспільно-політичного конфлікту 1980-1981 рр. у Польщі, який спричинив створення незалежної від ПОРП самоврядної профспілки «Солідарність».

Ключові слова: незалежна самоврядна профспілка «Солідарність», суспільно-політичний конфлікт, опозиційний рух, Польська Об'єднана Робітничка Партія, суспільний устрій радянського типу, громадянське суспільство.

Центрально-Східна Європа по Другій світовій війні за наслідками домовленостей, які були досягнуті під час міжнародних конференцій у 1943 році у Тегерані та у 1945 році в Ялті і Потсдамі, між лідерами Великої Трійки – Сталінін (СРСР), Черчиллем (Великобританія) і Рузвельтом (США), опинилася у сфері впливу Радянського Союзу. Вже на кінець 40-х – початок 50-х років світова спільнота зрозуміла, що в країнах цього регіону Європи до влади прийшла саме та частина комуністів, яка була прибічником будівництва соціалістичного устрою за радянським взірцем.

Подальша 45-річна історія розвитку країн соціалістичної співдружності Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) була ознаменована досить гострими і трагічними за своїм перебігом суспільно-політичними конфліктами. Це, зокрема, робітничі демонстрації і страйки у червні 1953 р. у Німецькій Демократичній Республіці, народне повстання в Угорщині 1956 р., робітничі протести проти підвищення цін 1962 р. в СРСР, зокрема у Новочеркаську. Для їх ліквідації були застосовані не тільки поліцейські формування, але й військові підрозділи. Проти масових суспільно-політичних протестів 1968 року у Чехословаччині вже були задіяні війська країн-членів Організації Варшавського Договору, а далі проголошена так звана «доктрина Брежнєва».

Польське суспільство цього періоду за динамікою розвитку, різноманіттям політичних процесів, що відбувалися в ньому, посідало своє, досить специфічне місце. На шляху до загальнопольського суспільно-політичного конфлікту 1980-1981 рр. поляки, можливо не усвідомлюючи цього, здавали екзамен на громадянську зрілість, формуючи власну відповідальність за долю своєї родини, міста, країни. Вони мали свій 1956 р., коли ніби народна влада віддала наказ війську стріляти в учасників робітничих демонстрацій у Познані, а вже у 1968 р. відбулися масові студентські протести у Варшаві, Кракові та інших містах Народної Польщі. Через два роки, у 1970 р. застрайкували робітники міст Балтійського Узбережжя. І знову влада віддає наказ застосувати зброю проти робітників. Робітничі протести 1976 р. у Радомі, Плоцьку, Урсусі були також придушені силою, хоча вже без застосування зброї. І, нарешті, доленосні для країни події 1980-1981 років, коли ще у соціалістичній Польщі правляча монополю Польська Об'єднана Робітничка Партія (ПОРП) змушена була погодитися на створення і офіційну реєстрацію самоврядної незалежної профспілки «Солідарність».

Складність суспільно-політичних процесів, які відбувалися у Польщі досліджуваного періоду, їх неоднозначна оцінка з боку науковців, громадських діячів обумовлюють актуальність даної проблеми. Для істориків, політологів, юристів події тих вже далеких 80-х років набувають особливої актуальності і потребують подальшого дослідження у зв'язку із сучасними, в ряді випадків суперечливими внутрішніми процесами трансформаційного характеру, зокрема у країнах на пострадянському просторі.

Потрібно наголосити, що науковці досить активно вивчають питання, пов'язані із проблемами повоєнного розвитку польської країни в умовах становлення соціалістичного суспільства радянського типу [Див.: 4, 5, 22], аналізують ідеолого-політичні переміни в його середовищі, які набували системного характеру під впливом суспільно-політичних конфліктів 1956, 1968, 1970, 1976 років [Див.: 7, 16, 20].

Безумовно, особливу увагу дослідники приділяють комплексу проблем, перед якими опинилася Польська